

Skelleftebygden

TIDNING FÖR LOKALHISTORIA

2/2022

Tema: Musikanternas återkomst –

*Foto: Herman Fahlgren
©Västerbottens Museum*

– "Sammanslutning skapar makt"

Innehåll

S. 3	<i>Ledare och presentation av numret</i>	<i>Rolf Granstrand, Sunnanå</i>
S. 4	<i>Musikanternas återkomst</i>	<i>Rolf Granstrand, Sunnanå</i>
S. 7	<i>Folkomröstningen om alkoholförbud</i>	<i>Jörgen Andersson, Sjungande Dalen</i>
S. 10	<i>Järnvägsminnen från fyrtioalet</i>	<i>Ragnhild Nilsson, Bastuträsk</i>
S. 12	<i>Bönhusen i Luleå stift</i>	<i>Stefan Gelfgren, Umeå universitet</i>
S. 14	<i>Bönhuset i Missenträsk, ett typexempel</i>	<i>Pernilla Lindström, Frostkåge</i>
S. 16	<i>Skelleftekvarter från tjugotalet</i>	<i>Stig Sandström, Ersmark</i>
S. 16	<i>Prästbordet som socknens centrum</i>	<i>Ulf Lundström, Stensvedjan</i>

Tidskriften *Skelleftebygden* ges ut av SKEFO, Skelleftebygdens lokalhistoriska förening. Rolf Granstrand, redaktör och ansvarig utgivare 070-266 87 23, rolf.granstrand46@gmail.com
Peter Grahn, redigering och grafisk form - Tryckt av Skellefteå Tryckeri AB 2022.
Foton – om ej annat anges – från Skellefteå museums bildarkiv

Föreningens adress:

Skelleftebygdens lokalhistoriska förening, SKEFO
Nordanå, 931 33 Skellefteå
www.skefo.se

Ordförande:

Rolf Granstrand, 070-266 87 23,
e-post: rolf.granstrand46@gmail.com

Sekreterare:

Tomas Marklund, 072-200 28 83
Barbro Viklund

Medlemsavgifter:

Enskild medlem: 200 kr
Familj 2 personer: 220 kr
Ungdom under 20 år: 25 kr
PostGiro: 148688-5

Foto från 1 maj-demonstration i Renholmen i början av 1920-talet. Fotograf är Herman Fahlgren, (1889-1963), sågverksarbetare från Renholmen, som efter att i arbetet ådragit sig lungtuberkolos alltmer kom att tvingas dryga ut den magra sjukpensionen med fotografering av människor i hembygden. Hans mest aktiva tid som fotograf inträffar mellan 1920 och 1935. Från dessa år finns drygt 1 200 negativ på glasplåtar. Samlingen förvärvades av Västerbottens Museum 1971 och ett urval presenterades i tidskriften Västerbotten nr. 1 -1972 av Sune Jonsson. (Vad gäller just detta foto, så har redaktionen fått hjälp av fotoarkivet på Skellefteå Museum.)

Musikanternas återkomst

Detta nummer av ”Skelleftebygden” är en fortsättning och uppföljning av årets första nummer, som hade temat : ”Demokratins framväxt – inom väckelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen”. Fokus ligger på de dramatiska åren kring 1920, då de avgörande stegen togs.

Dels genom arbetarrörelsens återkomst, efter det förkrossandet nederlaget vid storstrejken 1909 då flertalet fackföreningar i våra trakter tvingades till nedläggning på grund av svält, svartlistning och emigration. Skildras i en artikel av undertecknad under rubriken ”Musikanternas återkomst”, som förstås anspelar på P.O. Enquists fenomenala roman. Två begrepp som står i centrum är nöd respektive solidaritet.

Även för nykterhetsrörelsen var detta en avgörande tid, inte minst genom mobiliseringen inför folkomröstningen den 27 augusti 1922, som gällde frågan om införande av alkoholförbud. Jörgen Andersson vid Skellefteå museum belyser i sin artikel kampanjen inför samt resultatet. Hade landets kvinnor fått bestämma, så hade sannolikt förbudet införts. Eller om Skellefteborna hade fått avgöra frågan. Men så blev det inte...

Mycket av demokratins framväxt skedde i rörelsernas egna byggnader; i godtemplarlokaler, i bönhus och i Folkets Hus. Två artiklar lyfter fram bönhusen; dels Stefan Gelfgren som för första gången publicerar en karta över bönhusbyggnaden i Luleå stift; dels Pernilla Lindström som presenterar bönhuset i Missenträsk, som fått byggnadsminnesskydd som särskilt representativ. Vad är det man brukar säga? Om dessa väggar kunde tala... Men vi har ju genom insatser av bygdens författare, främst Sara, Torgny och P.O, fått fantastiska möjligheter till inblick och inlevelse.

Vi har också fått möjlighet publicera ett utdrag ut Stig Sandströms just utkomna bok om Skellefteå stads gator och byggnader. I det får vi en glimt av stadens kanske bäst bevarade tjugotalskvarter. Minns Du Dammvalla?

Det sägs ibland att cykeln var en grundläggande förutsättning för demokratins snabba framväxt och spridning. Men detsamma kan sägas om järnvägen. I en artikel av Ragnild Nilsson berättas om hur det var att vara en SJ-familj under åren 1939-45, dvs. under andra världskriget, då järnvägen på särskilt sätt stod i centrum.

Och på tal om centrum – för Skelleftebygden har centrum sen mer än sju hundra år legat kring sockenkyrkan och prästbordet. Och kyrkoherdebostället, alltså prästbordet, var också under hundratals år bygdens största jordbruk och arbetsplats. Ulf Lundström ger i sin artikel en inblick i läget under femtonhundratalet och reformationen, då prästbordet definitivt intagit sin givna plats genom att prästfrun flyttade in!

Och nu i Mikalihelgen 2022, förr den stora ungdomshelgen, så har SKEFO glädjen att tillsammans med Skellefteå Landsförsamling och ett tiotal andra aktörer fira Lokalhistoriska Dagar i sockenkyrkan och församlingsgården. Väl mött! Vi hoppas också Du finner glädje i läsningen av detta höstnummer av ”Skelleftebygden”. Och dessutom finns ju alltid den Lokalhistoriska Portalen – unik för Skelleftebygden – med hur mycket spännande lokalhistoriskt material som helst...

Varma hälsningar - på egna och styrelsens vägnar -
Rolf Granstrand, ordf./SKEFO

”Musikanternas återkomst” under paro

ROLF GRANSTRAND, SUNNANÅ

”Lördagen den 23 maj 1914 kom den socialdemokratiska agitatorn F.E. Elmgren till Bureå. Han höll tal vid ”korsvägen” eftersom ingen lokal kunde anskaffas. Dagen efteråt bildades Bureå Arbetar-kommun.”

Så inleds P.O. Enquists artikel i boken ”Hur arbetarrörelsen kom till Skelleftebygden” (ABF, 1978), som i övrigt redovisar minnen från 29 studiecirkel (!) runt om i bygden. Samma år ger han ut sin fenomenala roman om den svåra etableringen av fackföreningar i Västerbottens sågverkssamhällen, alltså ”Musikanternas uttåg” (Sthlm, 1978). En roman som 2022 också blivit en musikteaterföreställning i Västerbottens teaterns regi.

Svårt underläge

Den s.k. storstrejken blev ett oerhört bakslag för den alldeles nyetablerade arbetarrörelsen i Skelleftebygden och andra bygder längs norrlandskusten. Under september månad 1909, då lockouten/strejken varat i mer än en månad, så vart läget akut. Strejkkassorna sinade och bidrag från arbetarrörelsen i andra delar av Europa räckte inte för att täcka behoven för sammanlagt en dryg miljon människor utan inkomst. Solidariteten räckte inte för att få mat på borden. Svälten stod för dörren... ..eller snarare innanför!

En efter en gick man med skamsna steg tillbaks till arbetet. Men nu krävde arbetsgivarna löfte att man inte längre avsåg att ingå i fackförening, ibland t.o.m. via formulär som detta:

”Undertecknade ..... förbinder sig på heder och samvete att utgå ur fackföreningen samt att icke på något sätt deltaga i möten eller besöka Folkets Hus.” Den föreningsrätt man kämpat så hårt för uttraderades. Kollektivavtal godtogs inte längre av arbetsgivarna utan man genomdrev ”enskilda arbetsavtal”. Och de fackligt mest aktiva fördes upp på s.k. svarta listor och vägrades återkomma i sin anställning.

Praktiskt taget alla fackföreningar vid sågverk och massaindustrier längs norrlandskusten tvingades upphöra 1909-10 och tusentals fackligt aktiva – en var undertecknads morfar – drevs i landsflykt, dvs. emigration till USA, till Kanada eller t.o.m. till obygden längs Paranafloden på gränsen mellan Brasilien och Argentina. Just så som det skildras i ”Musikanternas uttåg” ...

Och så är läget under de kommande åren – med enstaka undantag som i det inledande citatet om arbetarkommunens tillkomst i Bure i maj 1914. Eller bildandet av avdelning 219 av Svenska Järnvägs-

mannaförbundet vid Skelleftebanan den 16 februari 1913. Annars var det mest Kooperationen som växte fram dessa år med alltför små konsumbutiker runt om i bygden.

Svartlistad – men förtroendevald!

Men ytterligare ett exempel på att nya tider är i antågande: När man i den nya kommunen Bureå samlas till sin första kommunalstämma den 25 oktober 1913, så är de röstberättigade arbetarna tillräckligt många för att välja in strejkkommitténs ordförande Frans Eriksson – efter svartlistningen numera slaktare – i kommunalnämnden! Han blir därmed den förste företrädaren för arbetarrörelsen, som väljs till ett kommunalt förtroendeuppdrag i Skelleftebygden. Och på andra sidan sammanträdesbordet sitter som ordförande en representant för det bolag som svartlistat Eriksson, nämligen disponenten för Bure AB, Johan Brännström. När den allmänna rösträtten väl erövrats 1919, så kommer så småningom Frans Eriksson ta över ordförandeklubban och även bli Burebygdens företrädare i landstinget.

Men år 1914 innebar också utbrottet av det första världskriget, som under flera år lamslog arbetarrörelsens kamp - i Skelleftebygden liksom runt om i Europa. Kriget stympar och tar livet av en hel generation unga män, i Frankrike, Österrike, Tyskland, Ryssland, Frankrike, England och i många andra länder. I Bastuträsk och Jörn passerade tågen med sårade soldater från fr.a. Ryssland och Tyskland, som utväxlats uppe vid gränsen i Haparanda.

Först våren 1917 – med februarirevolutionen i Ryssland, ”bröduppror” runt om i Sverige samt uppdelningen av det socialdemokratiska partiet i två riktningar – kom arbetarrörelsen åter att bli en kraft att räkna med.

ollen "Sammanslutning skapar makt"

Vänsterregering hösten 1917

Vid valet till riksdagens andra kammare i september 1917 blev socialdemokraterna för första gången största parti med 86 mandat; liberalerna fick 62 och högern 59. Dessutom fick det nybildade Socialdemokratiska vänsterpartiet 11 mandat. Liberaler och socialdemokrater bildade gemensamt regering under ledning av Nils Edén och Hjalmar Branting. Och det var den regeringen som följande höst fick igenom förslag om allmän och lika rösträtt för både kvinnor och män i såväl riksdagsval som kommunalval. Men avgörande för demokratins genomförande var den mobilisering av opinionen som skedde genom fackföreningar, ungdomsklubbar och arbetarkommuner runt om i landet.

Valframgångar

Det första valet till kommuner och landsting med allmän och lika rösträtt för kvinnor och män skedde redan i mars 1919. Och blev en stor framgång för vänstern, som bestod av frisinnade och socialdemokrater. I valet till Bureå kommunfullmäktige fick "Det arbetande folket" åtta mandat och de frisinnade sju, vilket räckte till en klar majoritet. För de förstnämnda invaldes Hulda Liljekvist i Örviken, som första och enda kvinna.

I Byske kommunfullmäktige blev det oavgjort, 20-20, mellan de borgerliga och Vänstern/Det arbetande folket och den jämvikten kommer att bestå under flera kommande val.

I Skellefteå landskommun får vänstern inkl. frisinnade 21 mandat mot högerns 19. Och vänstermajoritet blir det likaså i Skellefteå stad, där frisinnad vänster och socialdemokrater tillsammans får 12 mandat mot högerns 11. Till stadsfullmäktige väljs nu fyra kvinnor: Hulda Lindberg (soc.), Mina Vikström (frisinnad), Aina Bäärnhjelm (mod.) och Ida Stenberg (mod.)

*Sågverksarbetarparet Frans och Henny Fahlgren, Renholmen.
Foto: Brodern Herman Fahlgren. © Västerbottens Museum
En tredje broder, Karl, emigrerade till USA 1923.*

Återkomsten

Förändringens vindar blåser även över Skelleftebygden! Inte minst för den fackliga rörelsen. Och det är sågverksarbetarnas fackföreningar som står för den snabbaste återkomsten. Först i Örviken och Renholmen 1917 och sen den 7/4 1918 i Bureå och även i Furuögrund. Vid Sävenässågen har fackföreningen övervintrat med fem medlemmar (!) men återkommer nu med full kraft under ledning av C.J. Viklund. Dyrtiden och inflationen under krigsåren har skapat behov av solidaritet kring lönehöjningar och avtal ingås med framgång.

Vad gäller skogsarbetarna, så är man längs Byskeälven bland de första i Sverige att organisera sig och teckna avtal. Edvin Lundstedt i Storbränna är vintern 1920 initiativtagare till avdelningar i Storbränna (nr. 23), Fällfors (nr 25), Selet/Stensjön (nr.26) och Åselet (nr.27). Och våren samma år kan man också - efter en veckolång strejk - få igenom avtal för flottningsarbetet längs älven.

Vid timmersorteringen i Bergsbyn bildas en avdelning av "Sågverks" vid ett möte i bönhuset den 16 juli 1921.

Och på höstkanten kommer också rörelsen till själ-

va staden genom att först elektrikerna (10/9) bildar en avdelning och därefter också byggnadsarbetarna, murarna och metallarbetarna. Och sist men inte minst organiserar sig kommunalarbetarna med Ernst Göthberg som ordförande.

Men musikanterna då...

Ja, rent bokstavligen innebar åren kring 1920 ett stort uppsving för musiklivet i Skelleftebygden. Alla de tre stora folkrörelserna, nykterhetsrörelsens, väckelsen och arbetarrörelsen, insåg tidigt musikens stora betydelse – som underhållning men också som samlande och stämningshöjande kraft, inte minst vid demonstrationer och manifestationer. Och det musicerades flitigt i bönhus, ordenslokaler och Folkets Hus runt om i bygden – om än med olika instrument och på olika melodier. Och så – vid mitten och slutet av tjugotalet kom jazzen till Västerbotten...

Min morfar Theodor Hagström återkom till Ådalen hösten 1917 efter sju år i Amerika... ..men det är en helt annan historia!

ROLF GRANSTRAND, SUNNANÅ

*Demonstrationståg i Bureå
Foto: Maja Åström © Skellefteå Museum*

Källor :

”Hur arbetarrörelsen kom till Skelleftebygden”, red. John Olofsson, ABF, 1978

”Fackföreningsrörelsen i Skelleftebygden”, Carl-Ola Andersson, Ske-å, 1951

”Något om demokratins intåg i Skelleftebygden”, Jörgen Andersson, Ske-å, 2021

Musikanter i Renholmen. Från vänster: Frans Fahlgren, Georg Hartman, skomakaren Hjalmar Karlsson, Åbyn, Karl Fahlgren, samt vid cittran en flicka som antagligen är piga hos Hjalmar Karlsson.

Foto: Herman Fahlgren © Västerbottens Museum

Folkomröstningen om alkoholförbud

JÖRGEN ANDERSSON, SJUNGANDE DALEN

Som en del av de demokratiska reformerna kring 1920, så infördes också möjligheten till rådgivande folkomröstning. Vänsterpartierna, alltså frisinnade och socialdemokrater, var starkt präglade av nykterhetsrörelsens ideal och genomdrev riksdagsbeslut om en allmän folkomröstning angående totalt alkoholförbud - något som redan var infört i bl.a. i Finland, Norge och USA. Datum sattes till den 27 augusti 1922.

Kampanjen

Folkomröstningen upplevdes av många som ytterst avgörande och kampanjen pågick i många månader, både vad gällde möten och affischering/annonsering.

Ett viktigt inslag i kampanjen var s.k. nykterhetsföreläsningar eller förbuds föredrag. Inte minst i Västerbotten, där nykterhetsrörelsen sen länge var välorganiserad och stöddes av stora tidningar som

Förbudsomröstningen.

Ja eller nej.

A.-B. Stockholms Bryggerier har genom en extra etikett på buteljerna underrättat sina kunder om, att till och med pilsnerdrickat, klass II, blir förbjudet, om man säger ja till förbudet vid folkomröstningen den 27 aug.

Även vid Skellefteå ångbryggeri användes dylika etiketter.

Västerbottenskuriren och Norra Västerbotten. Nedan några exempel från Skelleftebygden:

I februari 1922 höll J Bengtsson ett föredrag i stadens kyrkolokal, som var överfull av åhörare. Han använde sig av skioptikonbilder och föredraget var både allvarligt och skämtsamt. Blåbandsföreningen fick 12 nya medlemmar. Men det var inte alla som var positiva utan en del var rent av besvikna på hans sätt att behandla den allvarliga nykterhetsfrågan. Det hade skett med pajasartad komik och stötande härmningsscener. Kyrkoherden hade avlockat skrattsalva efter skrattsalva över dryckenskapens trälar. ”Att samlas för att skratta åt de arma offren är inte värdigt en sann nykterhetsvän och människovän. Man skämtar inte fram en så allvarlig och viktig sak som nykterhetsarbetet”, yttrar en förbudsvän i ett tidningsinlägg.

Helmer Bergstedt, Bergsbyn

När man tittar i tidningarna från den här perioden ser man hur många fler det är som arbetar för ett Ja till ett rusdrycksförbud. En av de ledande på Ja-sidan var Helmer Bergstedt. Han verkar hålla föredrag på föredrag och delta i massor av förbudsfester. Och han är inte ensam att hålla föredrag på Ja-sidan. När det gäller tidningarna är de också tydliga med sin inriktning. Västerbottens folkblad och Norra Västerbotten är helt klart för ett förbud, medan Skelleftebladet var för en frivillig avhållsamhet och måttlighet, alltså Nej till ett förbud.

Landsföreningen mot förbud

Landsföreningen för folknykterhet utan förbud, LFUF, bildades i februari 1922. I Skellefteå kom den lokala föreningen igång mycket sent. I Skelleftebladet kallas till konstituerade möte i rådhusalen torsdagen den 3 augusti - alltså bara 24 dagar före folkomröstningen! Några dagar senare meddelas att man har hållit konstituerande möte och antagit stadgar och valt en styrelse. I styrelsen ingick jägmästare Bäckman, läroverksadjunkt Fredborg, ingenjör Insulander, lantmätare Snellman och häradskrivare Svensson. Man har ordnat så att professor Wilhelm Lundstedt skall komma och hålla föredrag. Emil Fredborg var sammankallade i föreningen.

Emil Fredborg 1884-1936

Emil Fredborg är född i Ovanåker och kommer till Skellefteå 1918 från Umeå.

I Skellefteå arbetar han som läroverksadjunkt på samskolan där han undervisar i modersmål, historia och geografi.

Västerbottens folkblad uppmärksammar att LFUF har upptagit verksamhet i Skellefteå. Arbetet består av att Emil Fredborg som husagitator går från gård till gård för att försöka övertyga de klentrogna Skellefteåborna om spritens välsignelse. Lite syrligt tillägger man "Synnerligen värdigt en ungdomens fostrare!"

Med 10 dagar kvar till omröstningen måste Emil Fredborg gå ut i tidningen och vädja om att man skall låta förbudssidans affischer sitta kvar. Det finns inget som gynnar Nej-sidan med att man river ner affischer.

Professor Lundstedts föredrag

En av de drivande krafterna i LFUF på det nationella planet var professorn i juridik Wilhelm Lundstedt. Han blev professor 1914 i Uppsala och var ledande inom den s.k. Uppsalaskolan. Han var politisk engagerad för socialdemokraterna i kommunpolitiken och kom senare att sitta i riksdagens andra kammare 1929-1948.

Han gjorde en norrlandsturné och talade både i Umeå, Skellefteå och Luleå. I Skellefteå var han den 19 augusti och höll föredrag i ordenshuset, alltså Boston. Mötet var fulltaligt besökt. Anförandet skall också varit framfört med värme och övertygelse och innehållit rättsfilosofiska invändningar mot förbudet, som gick över huvudet på många av skellefteborna; allt enligt Skelleftebladets referent, antagligen Emil Fredborg. Enligt Lundstedt stämde inte förbuds-förslaget med det svenska rättsmedvetandet. Hela lagförslaget var ett hot mot rättskulturen. Lundstedt fick frågor från de lokala nykterhetsivrarna Helmer Bergstedt, Anton Wikström och predikant Sandberg. Frågorna var "på mycket lägre nivå" än föredraget. Helmer Bergstedt läste upp en resolution och man gjorde en insamling för förbudsarbetet, som inbringade 44,22 kronor. Det känns onekligen märkligt att man på ett LFUF-arrangemang tar upp kollekt för

förbudsarbetet, men det är väl ett tecken på hur stark förbudsmajoriteten var i Skellefteåområdet.

I Västerbottens folkblad uppges professor Lundstedt ha gjort fiasko i Skellefteå. Han mötte en till största delen förbudsvänlig publik, som leddes av ovannämnde Bergstedt och Norrans chefredaktör Anton Wikström.

Och resultatet... ?

Deltagandet i denna första folkomröstning var rätt så högt, nämligen 55,1 %. Det var något högre än i det första riksdagsvalet med allmän röstätt, som ägt rum knappt ett år tidigare.

Det nationella resultatet innebar en övervikt för nejsidan; 50,8 % röstade mot fullständigt alkoholförbud medan 48,8 % röstade för. Så riksdagen konstaterade att förslaget fallit.

Riksdagen hade inför valet beslutat att mäns och kvinnors röster skulle skiljas åt och redovisas var för sig. Detta är enda gången så skett vid ett allmänt val i Sverige. Och det visade sig vara stor skillnad på hur kvinnor och män röstade; c:a 59 % av kvinnorna var för totalförbud.

Det var också mycket stor skillnad på hur man röstade i olika delar av landet. Norrlänningar var i allmänhet för förbud, t.ex. 81,4 % av västerbottningarna och 79,4 % i Norrbotten. Och av de västerbottiska kvinnorna röstade nästan nio av tio för förbud.

I Skelleftebygden utgjorde förbudsvännerna en ännu större andel än i länet som helhet, nämligen 84 %. I vissa byar var siffran över nittio procent; som i Kågedalen, Ostvik, Åbyn, Ålund, Norrlångträsk, Medle, Bergsbyn och Nedre Bäck. Medan andelen i själva staden endast var mer måttliga 62 %. Och i en by som Ljusvattnet endast 60 %.

Ljusvattnet ett undantag

Ett av de valdistrikt i Skellefteåområdet som avviker när det gäller röstningsresultaten är Ljusvattnet. Där har endast 60% röstat Ja till ett förbud och hela 40 % röstat Nej. Varför var det så?

Några ledtrådar har jag lyckats hitta. I Ljusvattnet fanns en lokal IOGT-loge, "Ljus framtid", som bildats i december 1907, men just under åren 1920-22 låg verksamheten nere. Först i november 1922 reorganiserades logen och har då 34 medlemmar; betydligt färre än de 93 medlemmar som var med 1919.

I Skelleftebladet publiceras ett s.k. bygdebrev från Ljusvattnet. Där berättas att det framgår av nykterhetsnämndens årsberättelse att man har fått bukt med superiet och lönnbränning i stora delar av Burträsk

kommun. Men att det finns ett mörkt undantag, nämligen Ljusvattnet. Vad det mörka består i kan man inte utläsa och bygdebrevet hoppas att nykterhetsnämndens f.d. ordförande skall upplysa om detta. Brevet är undertecknat "Z".

"Z" får svar från f.d. ordföranden A Granström som upplyser att alla berörda vet vad det mörka består i och han har informerat den nya ordföranden.

Ytterligare ett brev från bygden publiceras, undertecknat "Prosit". Brevet inleds om allmänna ting. Senare i brevet omtalas att det s. k nöjeslivet i Ljusvattnet dirigeras av en inflyttad änka, som har danslokal, café och säljer drycker från ångbryggeriet. Brevet avslutas : "Att hon genom sin vandel icke fört ungdomen på idealens väg är ett faktum."

Detta brev får också svar i tidningen. Där menar signaturen Age att Ljusvattnetsborna håller av sin katekes och bibel, särskilt de äldre versionerna men numer finner man ett dammlager på dem - medan den brattska motboken är utan damm. Han vet också att änkan säljer maldrycker i kvartsbuteljer utan etikett. Han förmodar att den nya nykterhetsnämnden säkert kommer att komma på besök. De motboksägare som känner sig kränkta av nykterhetsnämnden måste inse att den har lagar och förordningar att följa.

Det finns ett inlägg till som tar upp ett dansställe i Ljusvattnet, där man har annonserat om fettisdagsbal trots det dansförbud som råder. Det verkar som att nöjes- och alkoholkulturen i Ljusvattnet skiljer sig märkbart från omgivande byar, vilket sannolikt återspeglas i resultatet från folkomröstningen,

JÖRGEN ANDERSSON

Beredskapsminnen me

RAGNHILD NILSSON, BASTUTRÄSK

När demokratin växte fram årtiondena före 1920, så var järnvägen en av de viktigaste arenorna; inte minst i norra Sverige, där den var relativt ny. (Stambanan nådde fram till Jörn 1895 och anknypningen till Inlandsbanan i Arvidsjaur var klar först 1928.)

Människor och idéer kom med järnvägen, liksom tidningar, pamfletter och strejkunderstöd. Järnvägsarbetarna var inte sällan bland de första som var fackligt - och politiskt - organiserade.

Under 1920-talet var SJ landets största arbetsgivare. Tiotusentals familjer bodde i SJ:s röda tjänstebostäder. Nobelpristagaren Pär Lagerkvist (1891-1974) berättar om en sån uppväxt i romanen "Gäst hos verkligheten". I Skelleftebygden har journalisten och tv-chefen Sam Nilsson (1936-2020) i sina memoarer redovisat minnen från en banvakts- och banmästarfamilj med tjänstgöring i bl.a. Ekträsk, Bastuträsk och Glommerträsk. Hans mor, Ragnhild Nilsson (1910-1985), minns i artikeln nedan andra världskriget, då järnvägen också kom att spela en avgörande roll.

Den 1 september 1939 - en solig och fridfull dag. Extra nyhetssändning i Sveriges Radio: Tyskland hat gått in i Polen, kriget har börjat. Allmän oro, alla visste att nu hände det som aldrig skulle få hända.

Min make, Oscar, var placerad i Ekträsk längs stambanan som banvakt med linjetjänst. Nu blev det upprustning av spår och vagnpark samt extra inspektion av spår för varje snälltågs passerande. Det blev arbetsamma dagar för personalen, eftersom snälltågen gick både dag och natt.

Hösten gick, krigets åska mullrade vidare, men vi var

ju ändå förskonade från angrepp här i Norden. Men plötsligt började orosmolnen hopa sig över Finland. Sovjet begärde Karelska näset samt Hangö och ett antal öar i Finska viken. Någon uppgörelse kom inte till stånd. Den 30 november gick Röda armén till anfall och Finland var i krig.

Vid SJ blev det stora förändringar. Personal flyttades från Norrbotten och nya sattes in på deras platser. Det var en säkerhetsåtgärd. Finlands sak var vår. Det blev nu nya inkallelser och väntsalarna fylldes av inkallade och deras oroliga anhöriga. Tågen rullade mer och mer; nu var det mest godståg med plomberade vagnar, övertäckta transporter och med bevakning, som alla passerade på väg mot Haparanda. En natt vaknade vi av underliga ljud; det var ett förfärligt trampande utanför. När vi tittade ut såg vi en lång rad hästar, som sprang runt stationen! Den långa tågtransporten gjorde att dom måste motioneras. Flera var så medtagna att de fallit omkull och inte orkade komma upp. Det var speciellt en häst, som var så dålig att de lämnade kvar den hos en bonde som hade stallplats. Den hästen fick det bra, för det kom aldrig nån och frågade efter den utan den blev kvar i Ekträsk.

Alla permissioner för SJ-personal drogs in och det kom personalförstärkning från södra Sverige. Det var bara att ta emot alla som kom och se till att dom fick sängplats och mat. Så blev det jul. Vi försökte ordna det festligt med det som fanns. Vi fick en julskinka från mitt föräldrahem och med lutfisk, risgrynsgröt och ett glatt humör försökte vi göra julen dräglig. Alla som kom söderifrån var unga och ganska oerfarna och behövde mycket stöd första tiden. Och så kom då snön

ed järnvägen i centrum

och den ovanligt kalla vintern med 40-gradig kyla, som lamslog allt. Jag minns en natt blev vi väckta tre gånger; dom klarade ej tågen i kyla och mörker. Det behövdes folk som var vana vid norrlandsklimatet. Många drabbades av lappsjukan och måste åka tillbaka till sina hemorter. Sedan blev det mest skelleftebor som kom och nu blev det bättre.

När det var tid för nyheter samlades vi kring radion för att lyssna på det senaste från kriget. Det blev en samlingsstund med ganska god stämning trots det dystra läget. Vi drack vårt kaffe och alltid var det nån som kom med nåt att doppa. Till den 27 mars 1940 var allting fritt men då ransonerades kaffet. Den 10 april sockret; sedan matfett, kött, mjöl och annat. Det kärvade till sig.

Den 13 mars upphörde striderna i Finland och det gick mot vår. Men påsken 1940 blev en orolig helg; tyskar- na ockuperade Danmark och Norge och spänningen steg. Nu var vi inringade. Och fram på sommaren började transporter av tyska trupper till Nordnorge. Jag har många gånger undrat: visste dessa unga män vart dom var på väg? De delade ut cigaretter och choklad till nyfikna, som samlades på stationen, sjöng sina kampsånger och var glada.

En annan stämning

I september 1941 flyttades vi till Gottne i Ångermanland, strax ovanför Mellansel. Det blev svårt om mat; strömning var nästan det enda som ej var ransonerat. Mjölk köpte vi hos en bonde i närheten och jag försökte att skumma mjölken för att få matfett, men det var svårt att få till smör så till slut avstod jag från de försöken.

I slutet av oktober började lasarettstågen rulla mot söder. Man kände stort vemod inför det man såg. Nu var stämningen en annan bland dessa sårade och stympade unge män. Lasarettstågen kan jag när som helst se för mina ögon. Det var tyska vagnar med stora fönster och i mitten av tåget fanns en kremeringsvagn med en grov skorsten, som ibland spred en odör som var förfärlig.

Mot sitt slut

SJ började få ont om kol och vedeldning tog vid – med tågförseningar som följd; det var närmast kaos efter

linjen. Militären och lasarettstågen hade ju förtur; persontrafik och annat gods fick vänta. Familjemedlemmar utbildades i brandförsvar och första förband.

Åter blev vi förflyttade till Hällnäs, där vi hösten -44 mötte den stora evakueringen av finska flyktingar. Alla till buds stående lokaler som skolor, Folkets Hus och sanatoriet användes som förläggning för flyktingarna.

Plötsligt blev min man sänd till Porjus i viktiga och brådskande förstärkningar på Inlandsbanan. Där var han tills vintern satte stopp för allt arbete. Det började gå dåligt för tyskarna. Till sist började det ryktas att det inte var långt till fred. Och den 6-8 maj var det radioutsändningar nästan dygnet runt med det ena beskedet om fred efter det andra. Vi kunde andas ut.

Nu blev det nya tysktransporter men åt andra hållet; nu skulle alla sändas hem till sitt land. Där kom tåg med halta och lytta, en del ”bundna”, förskrämda och svårt lemlästade ungdomar, som säkert tänkt sig en annan hemfärd än den de nu var med om.

RAGNHILD NILSSON

Källa: Sam Nilssons memoarer: Kalabaliken på Gärdet, 2013

Bönhusen i Luleå stift

STEFAN GELFGREN, UMEÅ UNIVERSITET

Att bönhusen har en särskild ställning i Västerbotten, och då kanske särskilt i trakterna kring Skellefteå, är väl etablerat – då kanske främst de bönhus man förknippar med Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen. I ett projekt som undertecknad driver håller vi på att ta fram en karta där alla Luleå stifts bönhus och kyrkor är inprickade, med år för etablering, samfund och plats som sorterande kategorier. I en hel del fall är dock både plats och årtal ungefärliga, men fyller ändå syftet med kartan. Totalt handlar det som drygt 1100 byggnader som kan härledas till Svenska kyrkan och de olika samfundet i hela stiftet.

Ett syfte med kartan är att genom den kunna studera vad som kallas områdets religiösa geografi, det vill säga hur olika religiösa tros- och livsforeställningar präglat olika delar av specifika geografiska områden. Därtill finns en tidsskala som gör att man kan se utvecklingen över tid. För min del var jag initialt intresserad av frågan huruvida det möjligen finns ett bibelbälte i norra delen av Sverige – på ett likartat sätt som man brukar prata om ett bibelbälte i södra Sverige, i öst-västlig riktning i ungefärlig höjd med Göteborg, Jönköping och Kalmar. Genom att sätta ut Svenska kyrkans och väckelsesamfundens alla byggnader på en karta skulle man kunna få en visualisering av ett eventuellt bälte i Luleå stift.

Arbetet med kartan ger, förutom en övergripande blick på den religiösa geografien, förhoppningsvis också ingångar till mer specifikt lokalt källmaterial, vilket i sin tur kan bidra till att exempelvis förstå bönhusens roll i de olika lokalsamhällena; hur olika samfund och kyrkor interagerade med varandra, samt vilken betydelse bönhus och kyrkor haft för att

präglade tänkande och görande i specifika bygder. Kartan kan också ge en förståelse för geografiska områden som möjligen inte är särskilt religiöst präglade. Tidskalan gör att man kan se tillväxt, men också ta ett utsnitt av en specifik del av historien.

Just för Skellefteåbygden visar kartan (se tidningens baksida) att EFS med dess bönhus varit dominerande. Går man då även in i det lokala källmaterialet ser man också att många bönhus man idag förknippar med EFS började som bönhusföreningar med viss EFS-anknytning, men som ändå inte var medlemmar i EFS. Bönhusen hade då ofta byggts som en gemensam angelägenhet, inte sällan för att det behövdes en allmän lokal i byn, och inte sällan även en skola. Dessa blev EFS-anslutna en bit in på 1900-talet. Detta är en fråga som säger något om bönhusets roll i lokalsamhället, och som förtjänar vidare forskning.

STADGAR FÖR SJÖNS BÖNHUSFÖRENING U. P. A.

§ 1.

Föreningen, vars firma är Sjöns Bönhusförening u. p. a. har till ändamål, att inom Sjöns by i Bureå socken till medlemmarnas gemensamma bästa bereda och tillhandahålla husrum vid gemensamma sammankomster för den evangelisk-lutherska verksamheten.

§ 2.

Mom. a) Föreningen bekänner sig till Guds ord, gamla och nya testaments heliga skrifter, såsom detta är tolkat i svenska evangelisk-lutherska kyr-

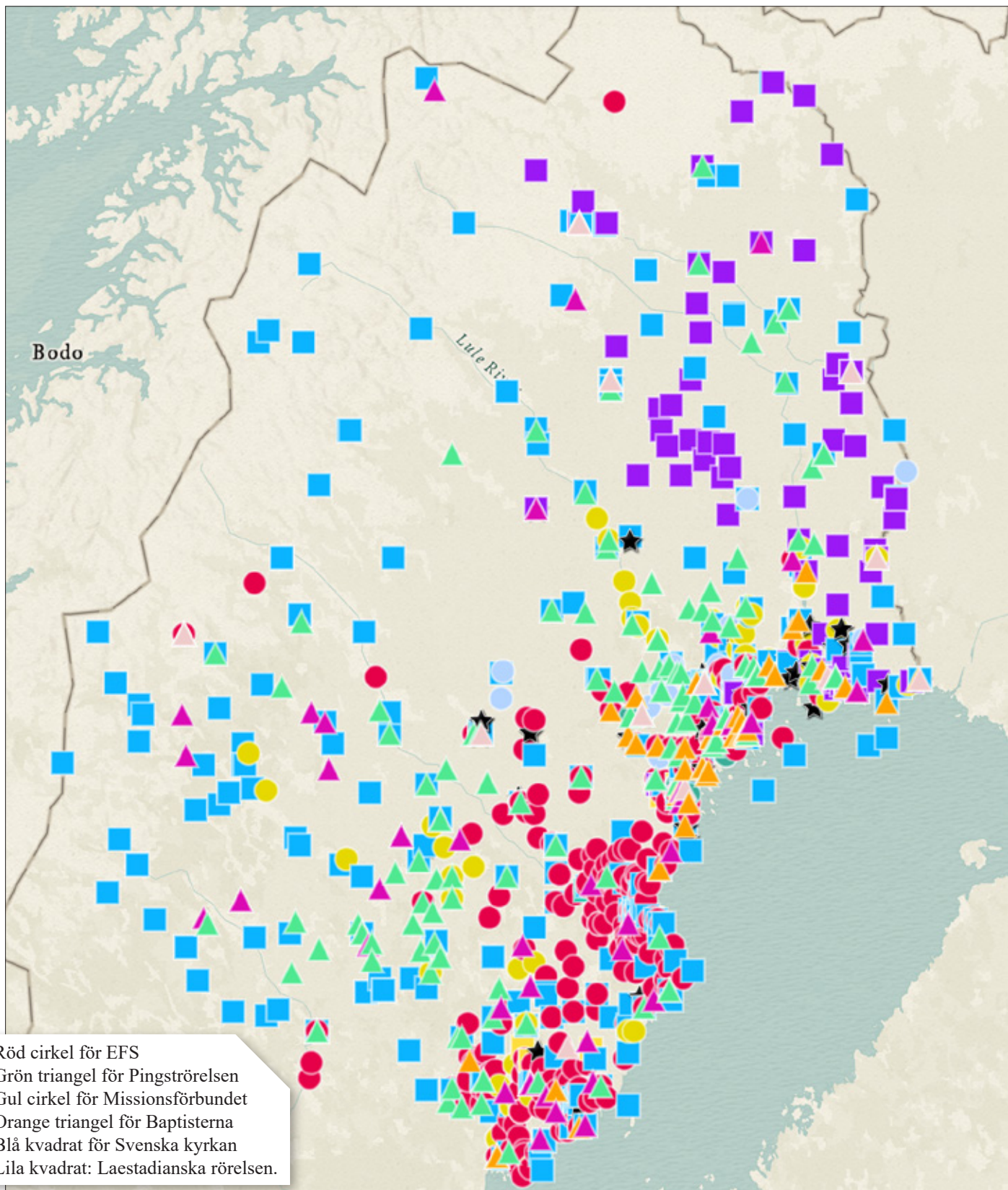
därigenom hindras använda lokalen eller att dessa sammankomster därigenom störas.

Mom. e) Huset får ej öppnas för politiska sammankomster, ej heller för något, som rör sociala och ekonomiska partiintressen eller för annat, som må antagas kunna verka söndring, samt ej heller för något som, vad dess moraliska halt beträffar, ej står i full harmoni med den kristna läran.

§ 3.

Medlem är skyldig att delta i för-

Detta projekt är fortfarande under utveckling, och det saknas en del punkter, bland annat i städerna. Jag skulle uppskatta om det kom in kommentarer från er läsare, som hjälper mig att förfinas det material som redan finns, eller om ni med kunskap om detta ute i länet/stiftet hjälper mig att komplettera befintligt material med sådant som hittills missats. Informa-

tion om hur man går till väga finns i info-knappen på kartan.

Adressen är: <https://digibon.humlab.umu.se>
 Det är bara att gå in och laborera!

STEFAN GELFGREN

Bönhuset i Missenträsk

PERNILLA LINDSTRÖM, FROSTKÅGE

En gång var bönhuset en självklar del av varje västerbottnisk by. I dag har många förvandlats till bostäder – eller rivits. Ett undantag är det byggnadsminnesförklarade bönhuset i Missenträsk. Pernilla Lindström berättar om missionsrörelsens hus som satt stark prägel på Västerbottens landskap.

Redan under 1850-talet började det byggas missions- och bönhus runtom i Sverige, men först i början av 1900-talet blev väckelserörelsen utbredd i Västerbotten. Under första halvan av förra seklet uppfördes bönhus eller missionshus i så gott som varje västerbottnisk by – ibland till och med flera i samma by, trots att där bara bodde några hundra personer.

Bönhusen utgör en viktig del av länets kulturhistoria och är en betydelsefull pusselbit i förståelsen av den västerbottniska folksjälen. Länsstyrelsen Västerbotten har därför under en längre tid sökt en bönhusmiljö som är både representativ och välbevarad med avsikt att skydda och vårda den för framtiden. Arbetet har resulterat i en förteckning över 273 bönhus i länet och bland dessa framstod till slut Missenträsks bönhus som den lämpligaste miljön för en byggnadsminnesförklaring.

Byn Missenträsk synades 1774 som den tredje inom nybyggesverksamheten i Jörns socken i norra Västerbotten och den kom så småningom att bestå av runt 150 gårdar.

I dag bor bara 35 personer i Missenträsk, men när bönhuset invigdes 1936 var det fortfarande en livskraftig by med 250 invånare och cirka 30 jordbruk.

Uppfört av byborna

Med sin utformning, arkitektur och bakgrund är bönhuset i Missenträsk mycket representativt för bönhustraditionen i Västerbotten. Många bönhus byggdes med frivilliga krafter, med bidrag till material från enskilda medlemmar och kanske under ledning av en lokal byggmästare. Församlingsborna lade ofta ner stor energi på det gemensamma uppförandet av bönhuset.

Missenträsks bönhus uppfördes av byborna som med gemensamma krafter snickrade ihop det under fyra års tid, 1932–36. Huset försågs med rymliga möteslokaler eftersom det var byns enda mötesplats. Författaren Sara Lidmans far Andreas Lidman, hemmahörande i Missenträsk, var en av dem som bidrog. Han var bönhusföreningens sekreterare men deltog

Bönhuset i Missenträsk fotograferat vintern 2015.

Foto: Adam Justin Moll / Skellefteå museum

också i det praktiska arbetet med bygget. Som liten räknade Sara Lidman söndagsbesöket i byns bönhus som veckans höjdpunkt, har hon senare berättat.

Miljön kring Missenträsks bönhus är intakt sedan tillkomsttiden och har genomgått mycket få förändringar. Också husets karaktär är mycket typiskt – enkelt men praktiskt. De tidigare bönhusen kunde ha ett enda rum i form av en sal som man kom direkt in i. Senare blev bönhuset med två eller tredelad plan typiskt. Invändigt fanns då ofta en stor bönesal med talarstol och en typ av altarring, ett mindre samlingsrum, ett kök samt ett trapphus, precis som i Missenträsk. Bönesalen var ofta rektangulär med 5–6 meter högt i tak.

Avstånd från Svenska Kyrkan

Bönhusen blev en viktig symbol för det civila motstånd som väckelserörelsen innebar och kännetecknas av sin frihet från den symbolism som förekommer inom Svenska Kyrkan. Istället intog det talade ordet en central ställning och predikstolen stod ofta framme på ett podium på den plats där altaret annars återfinns i kyrkan. Tillsammans med predikstolen fanns ofta plats för en orgel, övrig inredning i salen bestod främst av träbänkar. Väggarna kläddes ofta med panel och utvändigt brädfodrades husen. Fönstren var ofta höga med en spets- eller rundbågig överdel, påminnande om kyrkfönster.

Bönhuset i Missenträsk användes även för andra verksamheter, förutsatt att de stod på sann kristen grund. Dit räknades inte pingstvännen och studieförbundet, bönhuset var till exempel stängt för studiecirkel som ansågs ha ett politiskt program. Hit kom däremot kringresande föreläsare, nykterhets- och fredsföredrag arrangerades, kurser i jordbrukskötsel hölls. Syföreningen möttes i lilla salen, söndagsskolan i den stora. En gång i tiden hade byns skola sin slöjdsal på bönhusets vind och sommartid förvandlades bönhuset varje år till sommarhem för lantbrukarnas småbarn så att föräldrarna kunde ägna sig åt jordbruket. Under 1950- och 60-talen låg antalet barn på sommardaghemmet stadigt kring 25–30 stycken.

Räddat för framtiden

Ingen el finns i huset och när det behöver värmas upp så gör man som man alltid gjort; man eldar i kaminerna, en stor och en liten. Uppvärmning av huset skedde till en början genom att byborna lämnade en viss mängd ved var. Byns långlivade syförening skänkte också pengar till bönhusets uppvärmning under 1950- och 60-talen. Kassör i föreningen var under 43 år Sara Lidmans mor Jenny, som avled 1976.

Den religiöst obundna bönhusföreningen som en gång uppförde huset är i dag nedlagd och fastigheten ägs nu av bygdegårdsföreningen och används för bygemensamma aktiviteter och inte som bönhus.

Byggnadsminnesförklaringen som fattades den 15 januari 2016 innebär att bönhuset och det tillhörande uthuset inte får rivas eller förändras ut- eller invändigt, att vård och underhåll ska utföras i samråd med Länsstyrelsen och att tomten inte får bebyggas ytterligare.

Predikstolen på sitt podium.

Foto: Adam Justin Moll / Skellefteå museum

Artikeln ursprungligen publicerad i tidskriften Byggnadskultur 2016 nr 4.

Utgivare:

Byggnadsvårdsföreningen är en oberoende, ideell förening som jobbar för att skydda, vårda och bevara byggnader och bebyggelsemiljöer från alla tider. Det gör vi genom att skapa opinion, sprida och förmedla kunskap om byggnadsvård, beprövad byggnadsteknik och hållbart byggande.

"Tjugotalstaden" – utdrag ur Stig Sandströms nyutgivna bok "Skellefteå - Stadsvandring från nu till förr - Del 3: Nygatan"

1960-09 Minigolfbana
i kvarteret Frigg intill
Dammvalla
(Ragnar Gustaf Insu-
lander/Skellefteå mu-
seum)

Södra sidan – Kvarteret Björnen

Nygatan 10

(Google Maps)

År 1924 köper byggmästare Herman Degerstedt (1895-1960) fastigheten.

Fastigheten ärvs 1960 av dottern Inez Toreman (1928-2015). När hon studerade på den geografiska institutionen vid Uppsala universitet i mitten av 1950-talet träffade hon Gunnar Toreman (1934-2017) under en två veckors fältstudie i obygdén. De gifte sig 1956.

Nygatan 12

2003 Nygatan 12 (Thore Sjögren/Skellefteå mu-
seum)

Båda blev till slut lärare och hamnade i Skellefteå där Inez arbetade som lärare i engelska och franska. Gunnar blev rektor vid Nordanåskolan, och senare också Komvux.

1953 Nygatan 10 med snövallar (Nordsvenska Dag-
bladet/Skellefteå museum, färglagd)

Paret Toreman fick inga barn. Därför beslutade de i mitten av 1970-talet att arvet efter Inez skulle gå till medicinsk forskning vid Umeå universitet. Det blev en donation på många miljoner.

1926 köps fastigheten av försäkringsinspektören och sedermera handelsresanden och grosshandlaren Konrad Wikström (1895-1978).

År 1968 köps den av Edla Johanna Bolin.

Nygatan 14

2001 Nygatan 14 (Rune Wästerby/Skellefteå museum)

1926 köps fastigheten av Georg Andersson som uppför ett hus.

Georg säljer 1928 till Karin Brandt (1893-1981) som var gift med handelsresande Tyko Brandt (1886-1953), son till guldsmed Tyko Brandt.

År 1932 köper Elsa Maria Andersson (1896-1971).

När hon dör så köps fastigheten 1971 av Dick Lennart Renström som 1989 ger bort den till Gunnilla Elisabet Renström och Åsa Maria Renström.

Nygatan 16

(Google Maps)

1921 köps fastigheten av sakkörare Alfred Albin Brandt (1861-1926).

År 1926 säljer Albin Brandt fastigheten. Köparna säljer direkt vidare till slaktare Arthur Lundkvist (1884-1966).

År 1961 köper Knut Jonas Enberg.

År 1970 köps den av Nya Begravningsbyrån i Skellefteå AB som har sin verksamhet i fastigheten.

1954-07-05 Reklam-bilar vid Sverigeloppet parkerade på Dammvalla med Nygatan 16-10 i bakgrunden

(Ragnar Gustaf Insulander/Skellefteå museum, färglagd)

Nygatan 18

(Google Maps)

År 1921 köpte tryckerifaktor Karl Olof Lindgren (1888-1956). Han arbetade på Norra Västerbotten från starten 1910 och till pensioneringen 1950.

År 1950 köpte Oskar Karlsson och Bror H Bergmark fastigheten.

1961 blev Anton Johansson ägare och 1971 blev det Vilbert Anttu.

Prästbordet – ett storjordbruk redan under 1500-talet!

ULF LUNDSTRÖM, STENSVEDJAN

Under mer än sexhundra år har sockenkyrkan i Skellefteå varit bygdens naturliga mötesplats med kyrka, sockenstuga, kyrkstadskamrar och prästgård inkl. prästbord, dvs. den mark som sockenborna avsatt för att försörja prästen. Och prästbordet i Skellefteå var osedvanligt generöst tilltaget! Ulf Lundström beskriver i nedanstående artikel detta storjordbruk, som det träder fram i källorna från femtonhundratalet.

Från 1500-talet finns skriftliga källor som ger en bild av det jordbruk som prästerna skulle leva av. Vid den här tiden fanns endast ett boställe för kyrkoherden, som benämndes prästbord. Komministrarna och klockaren hade ännu inte egna boställen utan bodde på prästgården.

När Andreas Olai tillträdde pastoratet den 20 maj 1544 fanns på gården en djurbesättning som omfattade 12 kor, en tjur, 12 får, 12 getter, 4 gamla svin, 4 unga svin, en häst för 6 mark, ett gammalt sto och en stotämning (ett tvåårigt sto). Av husgeråd fanns en gammal koppargryta om ett skålpund, en gammal kopparkittel (kätzla) om 3 mark, 2 stånkor (stänickor), 3 sängar varav en säng skattad till 3 mark och de andra till 2 mark, 4 skålpund kött, ett skålpund fläsk, en fjärding strömming, en tunna salt, 2 fjärdingar öl, 2

gamla båtar, 2 plogar (wältar), 2 små harvar, 4 större hackor (gräftor), 6 gamla liar, 6 skäror, 5 träfat och 6 trätallrikar (zalerer). Av detta inventarium var borttaget till Ume gård en utsliten laxnot. Andreas Olavi mottog prästgården från sin företrädare herr Eriks hustru. Ericus Svenonius Hjort blev 1544 superintendent (biskop) i Skara stift.

Stora marker.

År 1553 redovisas i hjälpskattelängden att kyrkoherden Andreas Olai hade 10 pundland åker, vilket motsvarar 80 spannländ eller 12,8 hektar. Antalet lass äng var 40 och kornas antal var även det 40. Dessutom hade prästen 25 lass av utängar. Utängarna fanns i Antholmen i Innervik 10 lass, Kågeholm i Kåge 2 lass, Smedsmyran i Frostkåge 3 lass, Stämninggården 2 lass, Tuvan 2 lass, Åviken i Tjärn/Innervik 6 lass. Fyra

Prostgården i modernare utformning från sekelskiftet 1800. Blev stiftsgård 1964. Foto: Torbjörn Gustafsson

lägdor i Stämmingsgården redovisas även 1543. Utängarna var viktiga eftersom prästbordet hade brist på ängsmark. Andreas Olai ägde dessutom tillsammans med sin hustru hemmanet Storkåge nr 1 och möjligheten finns att en del av korna var hans privata.

Prästbordet i sig omfattade ett stort område; i öster från dagens Tjärhovsgatan till Klintforsån i väster, i norr från rågången mot Storkåge till i söder holmarna ute i älven. Motsvarar dagens stadsdelar Sjungande Dalen, Gammelstan, Brännan och Prästbordet.

Avelsgårdsprojektet

Gustav Vasa ville på 1550-talet förstärka kungamakten, dvs. statens närvaro i norr och drog in prästboden till kronan för att omvandla dem till fogdesäten och s.k. avelsgårdar. Detta kom från 1558 fr.a. att gälla ”Ume gård” och ”Lule gård”. Men Skellefteå socken liksom Bygdeå och Lövånger lyckades undvika detta. Orsaken är inte helt klarlagd, men bl.a. fick man friköpa sig med 2 läster och 6 tunnor smör. De Kungliga avelsgårdarna i Ume och Lule socknar blev ingen framgång och återgick som prästgårdar några år efter Gustav Vasas död.

Älvsborgs lösen 1571

Efterträdaren till Andreas Olai, herr Erik, hade 1571 endast 16 kor. Det verkar som om Andreas Olais personliga innehav av kreatur var inräknat i den stora summa som redovisas 1553. Vid Älvsborgs lösen 1571 hade Andreas Olavis änka Anna Andersdotter (Bure) på gården i Kåge inte mindre än 70 lod silver, 20 mark i pengar, 5 skålpund koppar, 10 kor, 4 kvigor om 2 år, 3 kvigor om ett år, 2 svin samt 2 hästar för 20 mark. Hela egendomen värderades till 606 mark och 2 öre. Egendom som tillhörde barnen fanns för 292 mark. Det innebär att Storkåge nr 1 var en av socknens högst värderade - och högst beskattade - gårdar.

År 1584, när Gert Jonsson (Gerhardus Jonae) tillträdde som kyrkoherde, fanns på Prästbordet 12 kor, 12 får, 12 getter och 8 svin. Detta kreatursinnehav verkar ha varit det normala under århundradet.

En gemensam angelägenhet.

På Prästgården fanns en stor mängd hus som sannolikt omgav en öppen fyrkant. Den här typen av gårdsanläggning kallas i den etnologiska litteraturen för en nordsvensk gård. Till innergården kom man genom en portbod. År 1594 skulle Norrfjärdingen i socknen underhålla bryggstuga, badstuva, visthuset sunnan groven och söderbodan. Östfjärdingen skulle svara för stekarhuset (en byggnad som innehöll kök), brännladan (ladan på Brännan), västerstugan norr på gården och gästhuset. Sörfjärdingen ansvarade för gamla drängstugan, vinterstugan norr på gården, storfähuset och fårhuset. Ytterfjärdingen hade hand om loftet över porten, österkornladan och sörstuvan. Men förutom dessa hus nämns andra byggnader vid andra år. Några benämningar är sätesstugan, stor herrstuvan, källare med bod ovanpå, loftsbyggningen. Stekarhuset ersätts sedan av köksstuvan.

Prästgården var, liksom kyrkan och kyrkogården, i högsta grad en gemensam angelägenhet för hela socknen och ansvaret var noga reglerat.

ULF LUNDSTRÖM

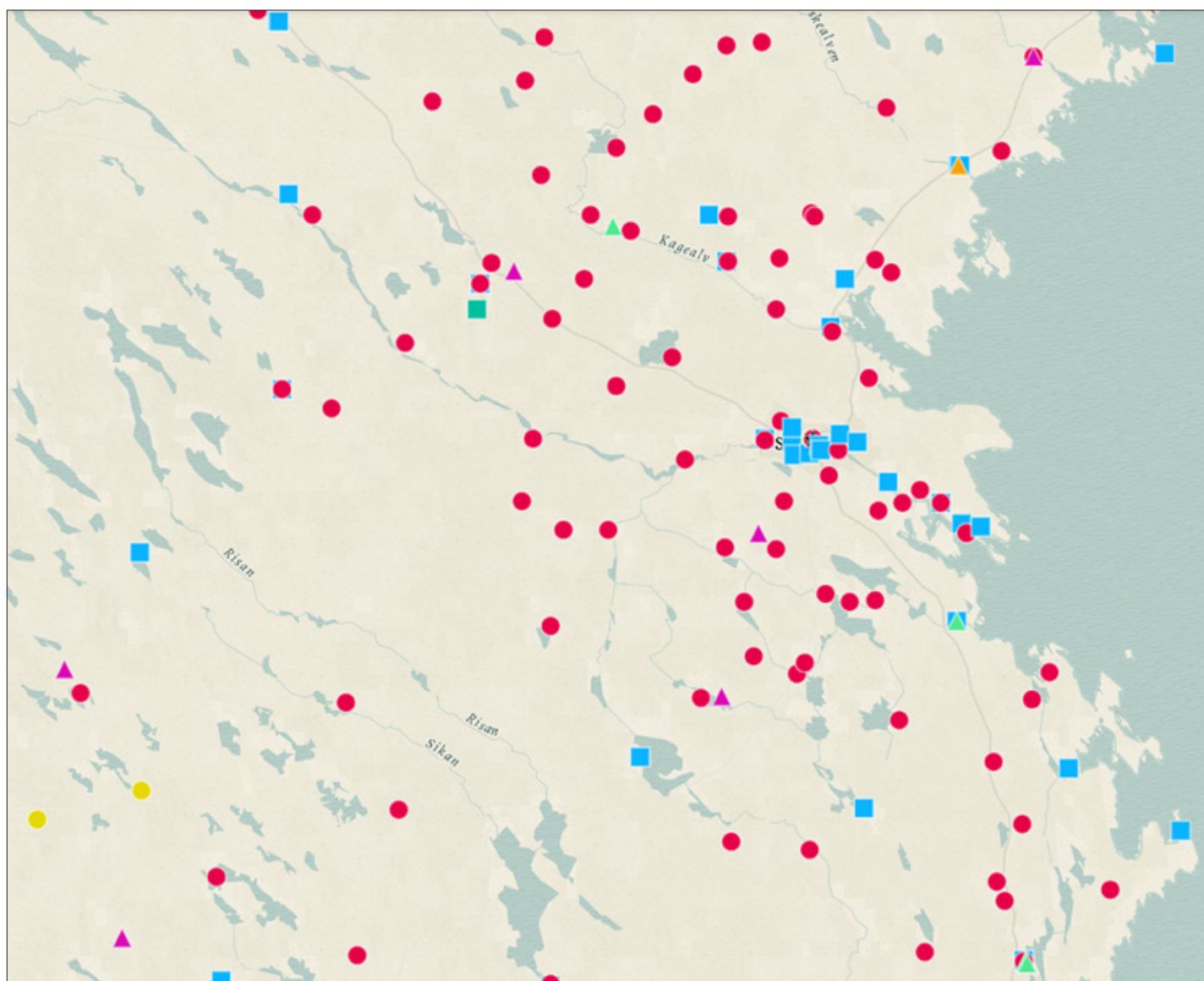
Källor:

Bönder och gårdar i Skellefteå socken 1539-1650 (Umeå, 1997)
Norrländsk uppslagsbok (Höganäs, 1993)

Prostgården 1764. Gården är ännu byggd i en sluten fyrkant. Kyrkan nere till höger (52)

Bönhusen i Skelleftebygden

*Bönhus i Skelleftebygden. Blå kvadrat för Svenska kyrkan, röd cirkel för EFS, grön triangel för Pingströrelsen, gul cirkel Missionsförbundet.
Källa: Stefan Gelfgren, se sid. 12*

Besök gärna den lokalhistoriska portalen: lokalhistoriaskelleftea.se

Pris 60 kr

Skelleftebygden